

Služebníci slova v čase znamení konce

Vít Hlinka

Je známou skutečností, že již brzy po tragickém upálení Jana Husa v Kostnici byl jeho osud současníky vykládán dle tradičního středověkého exegetického úzu, podle něhož měl betlémský kazatel svým zápasem naplňovat biblické předpovědi o druhém příchodu proroka Eliáše a Enocha či o působení dvou svědků z Apokalypsy, kazatelích v duchu Eliáše (např. Mal 3, 23–24; Mk 9, 11–12, Zj 11, 3–6).¹ Tito bojovníci pravé víry měli před Kristovou parusí a brzkým skonáním věků vystoupit proti silám odvěkého Božího nepřítele Antikrista, svést s ním silou kazatelského slova boj a zachránit věrné od záhuby.

V dané souvislosti například Petr z Mladoňovic nazýval Jeronýma Pražského po Husovi druhým Eliášem.² Jakoubek ze Stříbra v roce 1416 pražskému obecenstvu sděloval, že Hus byl „druhý Eliáš, který horlivě bojoval s Antikristem a proti svatokupeckému kléru a že zemřel v zápasu s Antikristem“.³ Husova smrt na hranici zcela odpovídala, stejně jako vhození zbylého popela do Rýna, textu 11. kapitoly knihy Zjevení, kde se hovoří o nepohřbení těl dvou svědků. Proto mohl Jakoubek o několik let později říci:

Ale tito nedopustí jich pochovati, totižto že budou je ustavičně zlořečiti, klnouti a za vyobcované mieti [...] Jako i ty věrné, kteříž v Konstanci sau spálení, za drahně let měli je v nenávisti.⁴

¹ K tomu naposledy srov. Pavlína CERMANOVÁ, *Čechy na konci věků*, Praha: Argo, 2013, s. 122–123.

² PETRI DE MLADONIOWICZ, *Narratio de Magistro Hieronymo Pragensi, pro Christi nomine Constancie exusto*, ed. V. Novotný, in *Fontes rerum Bohemicarum*, díl VIII, Praha: Nákladem nadání Františka Palackého, 1932, s. 339.

³ JACOBELLI DE MISSA, *Sermo habitus in Bethlehem a quodam pio in memoriam novorum martyrum M. Johannis Hus et M. Hieronymi*, in *Fontes rerum Bohemicarum*, díl VIII, s. 238.

⁴ JAKOUBEK ZE STŘÍBRA, *Výklad na Zjevení sv. Jana*, díl I, ed. F. Šimek, Praha: Nákladem komise pro vydávání pramenů náboženského hnutí českého ve XIV. a XV. století, zřízená při České akademii věd a umění, 1932, s. 436.

Pražský tribun Jan Želivský pak v jednom z kázání v dubnu 1419 posluchačům předestřel kostnickou smrt Jana Husa právě s odvoláním na Eliáše slovy:

Je zřejmé o všech svatých, kteří v Krista uvěřili, že zvítězili, tj. vytrvali až do konce jako Mistr Jan Hus a Jeronym. Ale ti, kdo odvolali, neuvěřili v Krista [...] Kéž by po nás hříšníci jiní nahradili náš nedostatek Ducha odstraněním hříchů tak, jako Elišeův duch byl zdvojnásoben Eliášovými zásluhami! Naději se toho u soudobých kazatelů pro zásluhy mistra Jana Husi.⁵

Životní příběh Jana Husa poskytoval dostatek podnětů k uvedeným výkladům bojovníka víry proti antikristovským silám. Tím spíše, že Mistr Jan na mnoha místech svých spisů popisoval přítomný čas i vlastní úlohu eschatologicky, tedy v přesvědčení brzkého příchodu Krista, jemuž musí předcházet série katastrofických událostí a pronásledování věrných způsobených Antikristem. Interpretace Husovy životní dráhy i apokalyptické a eschatologické prožívání byly založeny na teologických reflexích z předchozích desetiletí, vytyčených zejména monumentálním odkazem Matěje z Janova. Tyto inspirace však mají pravděpodobně ještě hlubší kořeny. Následující studie si proto klade za cíl předložit několik dokladů apokalyptického očekávání v Čechách od 50. let 14. století, jehož důležitou součástí bylo zpracování biblického konceptu o působení kazatelů v duchu Eliáše či osob majících v čase působnosti sil Antikrista působit ve prospěch zvratu a obnovy.

Předznamenáváme, že záměrem této studie není předkládat nějaké nové závěry. Jde nám přednostně o možné inspirační modely z předhusitské doby, a proto se eschatologickou či apokalyptickou problematikou zabýváme u význačných předhusitských autorů. V prvním oddílu

⁵ Citováno dle Amadeo MOLNÁR, *Výzva Jana Želivského: Výbor z kázání*, Praha: Kalich, 1954, s. 28. Ještě po více než stu letech oslavil Husa jako Eliáše a svědka z jedenácté kapitoly Zjevení Jiřík Heremita, utrakvistický kněz a farář ve Střibře, který zemřel 29. ledna 1521. Jiřík zdůraznil Husovo vědomé kráčení a přípravu na eschatologické martyrium, které mělo čerpat své opodstatnění z andělského zjevení. Jiříkova zpráva dále popisovala Husovo vystoupení a smrt na pozadí apokalyptického zápasu, přičemž doplňovala důležitou charakteristiku svědků ze Zj 11,4, že jsou svícny: „Když země česká začla bludy Antykristovými a mnoha svedeními nepravého kněžstva [...] Pán Bůh všemohúci, chtěje známosti svou zase pravdu osvítiti, vzbudil člověka, jménem Jana Husi, jehožto jako svíce hořící na zlatém svícnu postavil“; in *Životopis od Jiříka Heremity*, ed. F. M. Bartoš, *Mistr Jan Hus: Listy a projevy*, Praha: Ministerstvo informací, 1947, s. 38.

tedy popíšeme návštěvu Coly di Rienzo v Praze v roce 1350, jehož poselství Karlu IV. dokládá jedno z prvních celistvějších setkání českého prostředí s apokalyptickým myšlením, při kterém také Cola představil jeden z typových výkladů působnosti povolanych osob. Následně představíme to, jak pojímali osoby povolané k zápasu s Antikristem Milíč z Kroměříže a Matěj z Janova. Souvislost některých Milíčových výpovědí s autoritami, na něž se odvolával Cola v roce 1350, pak na základě textové komparace umožní odhalit zdroj těchto myšlenek. V posledním oddílu zaměříme pozornost na pasáže v Husových spisech, v nichž betlémský kazatel formuloval pojetí vlastního kazatelského poslání na pozadí vnímání apokalyptických znamení projevujících se v době jeho života.

1. COLA DI RIENZO

V období vlády Karla IV. někteří evropští autoři začleňovali Čechy do svých apokalypticko-eschatologických konceptů teologie dějin. V roce 1350 navštívil českého panovníka někdejší římský tribun Cola di Rienzo.⁶ Z pozdější korespondence Coly s Karlem i se členy jeho dvora, napsané po slyšení, kdy byl již vězněm v prostorách Pražského hradu, a ze zprávy kronikáře Františka Pražského se dozvídáme o hlavním důvodu příchodu tohoto Římana k nám. Cola českého panovníka ujišťoval, že stávající doba a útrapy jsou nutnou součástí konečného běsnění zla.⁷ Karla chtěl přesvědčit, aby se chopil iniciativy a jako eschatologický

⁶ Colovo působení popsal a jáchymistickou inspiraci popřel Ferdinand SEIBT, *Revolution in Europa: Ursprung und Wege innerer Gewalt. Strukturen-Elemente-Exempel*, München: Süddeutscher Verlag, 1984, s. 132–160. Proti Seibtovu pojetí celkem přesvědčivě na mnoha místech Ronald G. MUSTO, *Apocalypse in Rome: Cola di Rienzo and the Politics of the New Age*, Berkeley: University of California Press, 2003, s. 130–159; Amanda COLLINS, *Greater than Emperor: Cola di Rienzo (ca. 1313–1354) and the World of Fourteenth-century Rome*, Michigan: The University of Michigan Press, 2002, s. 110–115. Ke konceptu Colova „buono stato“, ovšem bez přihlédnutí k apokalyptickému přesvědčení, srov. Andrea REHBERG – Anna MODIGLIANI, *Cola di Rienzo e il commune di Roma*, Roma: RR inedita, 2004, s. 71–80.

⁷ *Briefwechsel des Cola di Rienzo [= Briefwechsel]*, ed. K. Burdach, in *Vom Mittelalter zum Reformation*, II/3, Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1912, s. 282: „Ubi autem adducitur, prophetias omnes fore in adventu dei omnes consumatas, totum hoc est denegatio per me superius enarrati: quod salva reverencia, non fatebor, nisi de hiis, que ante eius adventum locute sunt et de ipso. Nam adhuc et nonnullas inconsumatas pendere

panovník předurčený prozřetelností k zápasu proti zlu absolvoval s Colovou pomocí korunovační cestu do Říma, stal se císařem a definitivně nasměroval dějiny k obnově v Duchu svatém.⁸ Své argumentace založil na prorockém spisu *Oraculum angelicum Cyrilli*, jeho komentáři a na apokalyptických předpovědích francouzského františkána Jeana de Roquetaillade, známého v českém prostředí jako Jan Rupescissa, které byly prosyceny jáchymistickou dějinnou perspektivou, upínaly se k novému budoucímu věku a věštily nadcházející antikristovskou fázi.⁹

Dle *Oraculum angelicum Cyrilli* mělo poslání biblických postav Enocha a Eliáše přejít na jiné osoby, které „in spiritu Enoch et Helie“ budou bojovat s Antikristem. Jako dva apokalyptičtí svědkové z jedenácté kapitoly, přinášející plody budoucího věku, budou kázat až do krajnosti vlastní

existimo prophetias, utpote Danielis et aliorum, que fidei cuiuslibet unitatem, Antichristi adventum signa precedencia et futurum non dubitant iudicium adventurum. Ipse insuper, quem allegasti, Iohannes, post Christi mortem de futuris adhuc certe pendetibus iuxta doctorum sacrorum sententiam predicavit.“

⁸ K tomu srov. Robert E. LERNER, „Medieval Prophecy and Politics,“ *Annali dell'Istituto italo-germanico in Trento* 25 (1999): 418. Výzvu k cestě do Říma, opřenou o proroctví a astrologické výpovědi, bude v roce 1377 Karlovi znovu opakovat Niccolo Beccari, srov. list Karlovi in Karel HRDINA, „Niccolò Beccari: Ital na dvoře Karla IV.,“ in *K dějinám československým v období humanismu*, ed. B. Jenšovský – B. Mendl, zvláštní svazek *Časopisu Archivní školy*, Praha, 1932, s. 164–177; srov. také Heinrich SCHMIDINGER, „Die Antwort Clemens' VI. an die Gesandtschaft der Stadt Rom vom Jahre 1343,“ in *Miscellanea in onore di mons. Martino Giusti*, II, Città del Vaticano, 1978, s. 323–365. Pro Colův úmysl srov. znění listu Karlovi in *Briefwechsel*, II/3, s. 194: „Item quod ad huiusmodi spiritualis negocii prosecutionem electus sit a Deo vir sanctus, revelacione divina ab omnibus cognoscendus, qui una cum electo imperatore orbem terrarum multipliciter reformabunt, exclusis a pastoribus Ecclesie superfluitatibus deliciarum temporalium caducarum.“

⁹ Na *Oraculum angelicum Cyrilli* se Cola v dopisech doslovně odvolával mnohokrát. Ke Colovu převzetí orákula srov. Herbert GRUNDMANN, *Studi su Gioacchino da Fiore*, Genova: Marietti, 1989, s. 192–194; týž, „Die Papstprophetien des Mittelalters,“ in *Ausgewählte Aufsätze, II: Joachim von Fiore*, MGH Schriften 25/2, Stuttgart: A. Hiersemann, 1977, s. 2, 14. O znalosti Rupescissových děl svědčí např. zmínka v kronice Františka Pražského, podle níž měl Cola políbit knihu „heretika Jana“, srov. *Chronicon Francisci Pragensis – Kronika Františka Pražského*, ed. J. Zachová, in *Fontes rerum Bohemicarum*, díl I, Series nova, Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 1998, s. 209–210. Rupescissova prorocká díla byla na Karlově dvoře známa. Objemný výtah Rupescissova spisu *Liber secretorum eventuum* byl zařazen mezi lety 1354–1362 do kroniky věnované pražskému arcibiskupovi Arnoštu z Pardubic. Rupescissův spis s největší pravděpodobností zprostředkoval kaplan Karla IV. Konrád z Halberstadtu, srov. Robert E. LERNER, „‘Popular Justice’: Rupescissa in Hussite Bohemia,“ in *Eschatologie und Hussitismus*, ed. A. Patschovsky – F. Šmahel, Praha: Historisches Institut, 1996, s. 42–43.

smrti.¹⁰ Cola ono „in spiritu Enoch et Helie“ s největší pravděpodobností vztahoval ke Karlovi, přičemž Karel měl být reprezentantem světské moci. Kdo konkrétně měl být představitelem moci duchovní, Cola nesdělil. Mělo se jednat o svatého muže, andělského papeže vyvoleného Božím zjevením.¹¹ Spolu s císařem, tedy Karlem, měli převést lidstvo do třetího věku Ducha svatého a vykonat reformu církve zahrnující i návrat nevěřících do lůna církve.¹²

2. MILÍČ Z KROMĚŘÍŽE

O vnímání času v dramatickém rytmu eschatologických znamení svědčí i spisy Milíče z Kroměříže, který měl díky dlouhému působení v královské kanceláři možnost seznámit se s četnými prorockými pojednáními tehdejší Evropy, nevýmaje traktáty Jana Rupescissy či *Oraculum angelicum Cyrilli* spolu s jeho komentářem, na něž se odvolával Cola během slyšení v roce 1350. Ve spise *Prophecia et revelatio de Antichristo*, napsaném v římském vězení v roce 1367, zanechal Milíč velmi důležitý doklad výpočtu Antikristova příchodu na svět, založený na číselných údajích 1290 a 1335 z biblického textu Dan 12,11–12, kdy dospěl ke kalkulaci Antikristova vystoupení mezi léty 1365–1367.¹³ S největší pravdě-

¹⁰ *Oraculum angelicum Cyrilli*, ed. K. Burdach – P. Piur, in *Vom Mittelalter zum Reformation*, II/4, Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1912, s. 248: „De antiqui Serpentis genimine se latenter contra crucem et duas columnas vetustas, Enoch scilicet et Eliam, aliosque electos ad prelium preparante, quod tante potentie astutieque futurum est, ut ad tempus videatur Dei virtutem, potentiam et ingenium superare, Antichristum intelligit in mundi huius senio adventurum.“ Srov. též *Oraculum angelicum Cyrilli*, s. 313–314.

¹¹ Srov. B. MCGINN, „Pastor Angelicus: Apocalyptic Myth and Political Hope in the Fourteenth Century,“ in *Santi e santità nel secolo XIV*, Perugia: Università degli Studi di Perugia, 1989, s. 221.

¹² *Briefwechsel*, II/3, s. 194: „Item quod ad huiusmodi spiritualis negotii prosecutionem electus sit a Deo vir sanctus, revelacione divina ab omnibus cognoscendus, qui una cum electo imperatore orbem terrarum multipliciter reformabunt, exclusis a pastore Ecclesie superfluitatibus deliciarum temporalium caducarum [...] Sub quodam pastore ecclesie mortificatus vel mortuus quadriduanus resurget, ad cuius vocem fiet inter pastores Ecclesie terror magnus.“

¹³ *Prophecia et revelatio de Antichristo*, ed. F. Menčík, Praha: VKČSN, 1890, s. 328–336. Srov. závěry CERMANOVÁ, *Čechy*, s. 47–49. Na možnost ovlivnění spisem *Hlasý Jeruzaléma* srov. Robert E. LERNER, „Voci da Gerusalemme: il primo stadio della lettera del Maestro di Rodi sulla nascita dell' Anticristo,“ in *Scrutare il futuro: L'eredità di Gioacchino da Fiore alla fine del Medioevo*, ed. R. E. Lerner, Roma: Viella, 2008, s. 206.

podobností zde sledoval scénář Rupescissova spisu *Vade mecum in tribulatione* z roku 1356, v němž tento františkán, příslušející k tak zvaným spirituálům, užíval stejného modelu výkladu Daniela a příchod Antikrista kladl do rozmezí let, o nichž uvažoval Milíč.¹⁴

Milíč ve svých spisech nikde neoznačil sám sebe jako kazatele v duchu Eliášově. Jeho hlásání blízkých radikálních proměn ve světě pramenilo z nadpřirozené zkušenosti osvícení, z daru vyčíst z pouhé *littera* Písem jejich duchovní význam.¹⁵ V *Prophecia et revelatio de Antichristo*, když vyjadřoval trýzeň z nemožnosti nalézt v knihách potřebné znalosti o Antikristu, ukončil text přeformulováním pasáží ze Žl 8,3 a Mt 11,25 o tom, kterak poznání je odkryto nemluvnatům a moudrým skryto.¹⁶ Není bez významu, že komentář k *Cyrilskému orákulu*, na nějž se dříve odvolával Cola di Rienzo, obsahuje překvapivé shody s Milíčovou *Prophecia*. Komentář popisoval pozvolný růst moci starého hada, který se svou lstivostí a znalostí Písem bude vypínat až do té míry, že se usadí v chrámu, jak je to předznamenáno v Dan 7,9. Následně komentář popisoval ty, kteří se moci odvčkého hada postavili na odpor, nazval je *pueri*, podle jiné textové varianty též *parvuli*. Ony chudé komentář označil jako kazatele, kteří mocí slova budou bojovat proti Antikristu, a identifikoval je se starými pilíři, tedy s Enochem a Eliášem.¹⁷

¹⁴ Pro Rupescissovu pasáž srov. *Vade mecum in tribulatione*, ed. E. Brown, in *Appendix ad Fasciculum rerum expetendarum et fugiendarum*, London: Chiswell 1690, s. 507. Na Rupescissovy spisy v souvislosti s Milíčem poukázali již dříve Václav NOVOTNÝ, *Náboženské hnutí české ve 14. a 15. století*, I, Praha: J. Otto, 1910, s. 69; František Michálek BARTOŠ, „Příspěvky k dějinám Václava IV.“, *Věstník České akademie věd a umění* 53 (1944): 5–30; Amadeo MOLNÁR, „Apocalypse XII dans l'interpretation hussite“, *Křesťanská revue* 43 (1976): 213; CERMANOVÁ, *Čechy*, s. 213–220.

¹⁵ Toho si v podnětné studii všimla Pavlína CERMANOVÁ, „Il profeta Elia e l'Anticristo nell'apocalittica boema tra XIV e XV secolo“, *Analisi di scienze religiose* 3 (2010): 200–201. Cermanová též upozornila na možnou souvislost Milíčova zdůraznění vlastní nedostatečnosti v odkazu na Rupescissovo vyjádření z roku 1349 v jeho *Liber secretorum eventuum*, kdy se zaštitil biblickým citátem z Lk 5, 8. Srov. *Prophecia et revelatio de Antichristo*, s. 329.

¹⁶ *Prophecia et revelatio de Antichristo*, s. 328–329: „Et non fui ausus, ammodo libros inspicere, nisi de licentia confessoris. Tandem tantum anxius fui, quod de licentia confessoris textum bibliae et alios libros de hac materia legere cepi et annos Danielis scrutare [...] non invenio in libris manifestata, nec a doctoribus scire possum, quia voluisti haec abscondere praecipue a prudentibus et sapientibus hujus mundi et revelare ea parvulis.“

¹⁷ *Oraculum angelicum Cyrilli*, s. 313–314: „Pueros suos: id est predicantes verbum Dei, de quibus dicitur per psalmistam: Ex ore infantium etc. et Christus: Confiteor tibi, pater domine celi et terre, quod abscondisti hec a sapientibus et prudentibus et revelasti

Milíč rozvedl text o maličkých majících přístup k poznání: „...et licet multi fuerant interim parvuli, tamen forte tempus revelandi non fuit [...] si tempus est, revela alicui in ecclesia sancta praeter me“.¹⁸ Sebe označil za chudého a sklíčeného v duchu, když Boha vyzval: „...respice ad me pauperculum contritum spiritu“, a „...si autem vis me ad hoc idoneum facere, potes tanto ad maiorem gloriam tuam, quanto ego stultior, vilior et omnibus major peccator sum“.¹⁹ Pak Milíč popsal, že se mu dostalo zjevení s příkazem, aby odešel do Říma kázat, neboť Antikrist již přišel na svět.²⁰ Následoval již nám známý výpočet Antikristova příchodu dle Rupescissy. Milíč výslovně neztotožnil sebe s *parvuli* orákula, jeho důraz na kazatelské poslání v tomto kontextu ale nabádá k domněnce, že na sebe funkci vyvoleného *chudého* přece jen vztahoval.

Další rovinu vztahující se ke sledované linii vyvolených osob nacházíme rozvinutou v listu Urbanovi V., napsaném po příchodu do Čech asi v roce 1368. List opět představuje zajímavou kombinaci prolínání textů Rupescissova *Vade mecum*, jáchymistického výkladu na *Cyrilské orákulum* i Colových listů. Milíč v tomto spise vyložil velká očekávání do papeže, který měl být pomyslným poslem obnovy, osobou ducha Eliáše, jehož moc bude výraznou protiváhou stávajícím negativním silám, a tak před definitivním soudem pomůže uvést svět do lepšího stavu. Některé formulace listu jsou do značné míry propojitelné s frázemi Colových listů i *Vade mecum*. Cola tehdy zdůrazňoval nápomoc Karlovi v univerzální reformě pomocí světského ramene. Ve *Vade mecum* autor hovoří vedle přírodních katastrof i o představitelích lidové spravedlnosti – „vermes

ea paruulis. Ut conerant caput eius: per caput doctrine principium vel mentis superbia intelligitur, quam predicatorum intendunt conterere, nec poterunt, quia in ruinam et mortem multorum ponendus est. Eriget: id est roborabit vel confortabit, scilicet Antiquus dierum. In tramite: trames brevis via est ut semita. Per quod datur intelligi, quod modico tempore sit in malicia regnaturus. In hoc ergo tramite, id est in regionibus quas suo venemo, hoc est prava doctrina, ipse serpens repleturus est. Eriget, id est roborabit vel confortabit, Antiquus dierum *binas columnas*, scilicet Henoch et Heliam, qui columnae dicuntur *lapideae* propter constantiam veritatis docende usque ad mortem, et *vetuste* propter antiquitatem dierum, quia ambo modo sunt in paradiso deliciarum aduentum huius nequissimi expectantes, ut referunt glose sanctorum“.

¹⁸ *Prophecia et revelatio de Antichristo*, s. 329.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ Tamtéž: „Interim irruit in me spiritus ita, ut me continere non possem, dicens mihi in corde: Vade, intima publice per cartam, quam affiges hostiis ecclesiae S. Petri, sicut solitus fuisti intimare in Praga, quando eras praedicaturus, quod velis praedicare, quod Antichristus venit.“

terrae“, jejichž působení povede v důsledku k očistě zesvětštělé duchovní moci a k redukci řeholnictva „in modo vivendi Christi et apostolorum et B. Francisci et sociorum eiusdem“. ²¹ Líčená atmosféra válek a morových pohrom v obou spisech je podobná. ²²

Již v *Prophecia et revelacio*, tedy v textu složeném v Římě s obsahem co do kalkulace podobným Rupescissovu *Vade mecum*, vyzval papeže, aby vyslal kazatele, kteří slovem porazí Goga a Magoga, pak nastane doba, kdy církev bude jako jeden ovčín a jeden pastýř. ²³ V listu papeži Urbanovi Milíč zmínil sérii opravných prostředků, spasitelných léků – „salutis anthidotum“, které měl papež jako lékař použít. ²⁴ Úkol papeže doručit léky na patřičná místa zahrnoval u Milíče lokality především v kompetencích duchovních představitelů, kteří se jasně protivili svěřenému po-

²¹ Srov. *Vade mecum*, s. 503.

²² *List Milíčův papeži Urbanovi V.*, ed. F. Menčík, VKČSN, 1890, s. 322: „Ecce, in omni parte mundi aut gwerra aut pestilentia aut fames, et jam in totum populum ira Dei desevit.“ Tomu může odpovídat text *Vade mecum*, s. 499: „Ab anno Domini M.CCC.LX. usque ad annum LXV. abundabunt terribiles clades ultra omnem aestimationem humanam; tempestates de coelis; et alias nunquam visa diluvia aquatica, inaudita in multis partibus orbis (praeter diluvium generale) fames gravissimae supra modum; pestilentiae et mortalitates; gutturus squinantiae et aliae apostematicae passiones; quibus plagis interficietur maxima pravae generationis praesentis, ut renovetur orbis, et reprobi indurati deleantur de mundo, ad unitatem fidei catholicae reducendam.“

²³ *Prophecia et revelatio de Antichristo*, s. 334: „Postremo incepi attendere, quomodo esset de statu et salute Christianorum. Et stans in hoc stupefactus audivi spiritum in me sic loquentem in corde: Vade, et dic summo pontifici, qui ab hoc Spiritu sancto electus est, ut reducat ecclesiam in statum salutis, ut mittat angelos sive praedicatores cum tuba praedicationis et voce magna, ut tollant praedicta scandala de regno Dei sive de ecclesia, ut quia messis, id est consumatio saeculi venit, jam eradicent zizania, id est haereticos, et pseudoprophetas, ypocritas, beghardos, et beginsas et scismaticos, qui omnes per Gog et Magog significantur, detegant, quia ideo Gog et Magog dicuntur, quod idem est, quod tectum et de tecto, quia absconditi sub tecto suae ypocrisis Christum in penetralibus sive in deserto suae absconditae iniquitatis ostendunt; et sic eos praedicatores manifestent, ut eradicantes velud zizania, et triticum fidelium congregent in horreum ecclesiae sanctae, et sic plenitudo gentium intret et omnis Israel salvus fiat, et sic fiat unum ovile et unus pastor, et in tanta caritate vivant, et si non omnes, tamen multi, ut sint eis omnia communia, secundum quod tunc Spiritus sanctus disponet.“ Srov. *Vade mecum*, s. 497–498: „Intentio autem prima dicitur esse in tribulationibus inchoatis, et de gradu in gradum agendis, totum seculum in unam fidem catholicam Ecclesiae generalis recte sub obedientia unici Romani summi pontificis, in uno ovili Dominico per totam mundi machinam congregare.“

²⁴ *List Milíčův papeži Urbanovi V.*, s. 318–319. *Vade mecum*, s. 504–505.

slání danému Kristem.²⁵ Milíčova kritika mířila do řad mendikantských řádů, zejména minoritů. Špatní kazatelé byli ti, kteří nesli znamení šelmy, nikoli znamení Boha živého.²⁶ Od papeže Milíč očekával rozhodnou a široce koncipovanou nápravu. V odvolání na Rupescissovo označení zemských červů – „vermes terrae“ Milíč vyzýval papeže, aby potřel šelmy země, „bestias terrae“.²⁷

Jestliže v Colově scénáři měl Karel IV. hrát roli eschatologického císaře vedle očekávaného svatého muže, s nímž spolu porazí Antikrista, pak v roce 1368 Milíč papeže Urbana obdobně vyzval, aby opřen o císaře a koncil použil „dvojsečného meče“ andělského vojska a vítězné církve.²⁸ Formulace o dvojsečném meči se silně podobala Rupescissovu líčení, kdy lidová spravedlnost a tyranšti zrádcové sesadí mocná knížata.²⁹ Císař, podobně jako u Coly i Rupescissy, měl papeže chránit. Urban měl proto žádat císaře o ochranu a modlit se za něj zcela v intenci Rupescissova líčení spolupráce svatého císaře a andělského papeže z *Vade mecum*. Císaře Milíč nazval „Aquila nigranarum alarum“, termínem, který se však ve *Vade mecum* nenachází.³⁰ Označení „Aquila nigranarum

²⁵ K tomu srov. Jana NECHUTOVÁ, „Eschatologie in Böhmen vor Hus,“ in *Eschatologie und Hussitismus*, s. 63–65.

²⁶ Milíč vyzval papeže, aby, podobně jako Eliáš pomazal Elizea, i papež nyní pomazal ostatní vyslance, kteří vyhubí pokrytectví, srov. *List Milíčův papeži Urbanovi V.*, s. 321: „...ita isti uncti per Te zelare possent pro lege divina et exterminare ypocrisim et symoniam et illos videlicet, qui non habent signum Dei vivi, ut gratis accipiendo gratis donent, sed habent potius characterem bestiae in fronte.“

²⁷ *List Milíčův papeži Urbanovi V.*, s. 324: „Sic bestias terrae, sic regnorum ferocitatem consilio et potestate divina corrige, ut contra sanctos christianos non exerceant tyrannidem.“ Srov. *Vade mecum*, s. 499.

²⁸ *List Milíčův papeži Urbanovi V.*, s. 324: „Qui sunt ad bella doctissimi et gladii ancipites in manibus eorum ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes per praedicationem in populis.“ O mečích Božích slov kazatelů duchovních i světských hovořil Milíč již na konci *Prophecia et revelatio de Antichristo*, 335.

²⁹ *Vade mecum*, s. 499: „Consurget enim infra illos V. annos justitia popularis, et tyrannos proditores nobiles in ore bis acuti gladii devorabit, et cadent multi principum et nobilium et potentium a dignitatibus suis.“

³⁰ *List Milíčův papeži Urbanovi V.*, s. 325: „Consurge ergo, princeps noster, qui stas pro populo Dei, millia millium ministrabunt Tibi et decies millies centena millia assistant Tibi. Et ecce, Aquila nigranarum alarum assistit Tibi et proteget Te. Clama ad illam et extendet alas supra Te et pullos Tuos omnes, ne pereant. Si enim oraveris pro ea, erit Tibi in protectionem; invoca eam, et exiet edictum ab ipsa, ut sub ejus defensione et pace describatur universus orbis, quod aliter fieri non potest, nisi per concilium generale, ut sic tu parias filium Tibi masculum, ne sit effeminatus ammodo quisquam in ecclesia sancta, ut sic pastores, qui nunc custodiunt vigilias noctis super gregem suum, transe-

alarum“ pocházelo z jáchymistického *Oraculum angelicum Cyrilli*, které náleželo do souboru textů, jimiž Cola di Rienzo obsáhle vysvětloval nutnost Karlovy korunovační jízdy do Říma.³¹ Interpretacemi z orákula tehdy Karlovi dokazoval, že figura černokřídlého orla se týká právě jeho.³²

3. MATĚJ Z JANOVA

Apokalyptický výklad založený na výpočtech předložil také Miličův citel a mistr pařížské Sorbony, Matěj z Janova. V kontextu papežského schizmatu interpretoval text Zach 11,7–11 o dvou holích pastýře Izraele historicky. Vyvodil z toho, že vystoupení ohavnosti spuštění se uskutečnilo v roce 1290. Následujících 95 let dané zlo sílilo, aby v roce 1385 ukázalo konkrétně svoji hroživou sílu ve velkém Antikristu, jehož Janov zahlížel ve vzdoropapeži Klementovi VII.³³

Navzdory četnosti výpovědí o stávající době, charakterizované jako nejtěžší chvíle, některé části Janovových *Regulae* prokazují jeho přesvědčení, že strádání nevyplní celý prostor až do konce pozemských dějin, ale že je možné očekávat proměnu a obnovu zahájenou ještě před posledním soudem. Takřka v parafrázích popisů Jáchyma z Fiore o třetím věku, i když bez akcentace Ducha svatého a s patrným christologickým zaměřením, Janov ohlašoval zrod nového lidu, z něhož vzejdou noví duchovní a noví kněží, kteří budou mít v nenávisti chamtivost a pozemskou slávu:

Ego tamen pro nunc credo magis primum istorum, id est quod iam iamque surget novus populus secundum novum hominem formatus, qui secundum deum creatus est, ex quo novi clerici et novi sacerdotes provenient et assumuntur, qui omnes

ant ad Te et videant Verbum genitum, et laudent Dominum in excelsis, et non mundi sed Christi pacem praedicent, quod non est pax impiis, quia venit iudex terribilis, qui Sanctorum sanguinem vindicabit.“ Srov. CERMANOVÁ, *Čechy*, s. 89–91.

³¹ Na použití této formulace poukázal Amadeo MOLNÁR, *Slovem obnovená: Čtení o reformaci*, Praha: Kalich, 1977, s. 15. K tomu nyní CERMANOVÁ, *Čechy*, s. 89–91.

³² Srov. *Oraculum angelicum Cyrilli*, s. 308: „Grandis aquila nigra pennas ocus expergiscere! Tende alas et rostrum impinge et punge! Tortuosus coluber mentosusque tibi ex latere coniungetur et quasi plurium conventu procul dubio fortunaberis. Nec obliviscaris filios spurcificos et colaces petre oleo lite indifluo cum aliis plectere!“

³³ *Matěje z Janova Mistra Pařížského Regulae Veteris et Novi Testamenti*, sv. IV [=Regulae], ed. V. Kybal, Innsbruck: Knihkupectví Wagnerovo, 1911, s. 120–121. Pro Matějovy pasáže o velkém Antikristu srov. dále např. *Regulae*, IV, s. 321, 322.

odient avariciam et gloriam huius vite, ad conversacionem celestem festinando.
Hec tamen puto agi successive et in temporibus a deo pro eo dispensatis.³⁴

Ono nové osvětlilo nepatrným jasem mysl věrných vyznavačů, aby rozeznali přítomnou dobu jakožto předpověděnou v Bibli.³⁵ Tak jako v nebeském království budou všichni rozumět tajemstvím a budou poučení samotným Bohem, i stávající čas ve znameních a na vyvolených ohlásil, že nadchází počátek doby plné pravdy díky „Duchu Boží moudrosti, kterým je ukřižovaný Kristus“.³⁶

³⁴ *Regulae*, IV, 179. Tyto náznaky novosti a některé formulace o svobodě v Duchu svatém dával do souvislosti Janovova myšlení s Jáchymem z Fiore Christo N. GANDEV, „Joachimitské myšlenky v díle Matěje z Janova ‚Regulae Veteris et Novi Testamenti‘“, *Časopis národního musea* 111 (1937): 1–28. Navzdory blízkosti některých vyjádření se nám jeví, že Gandev nezohlednil jáchymistickou i obecnou tradici výkladu Apokalypsy následující po Jáchymovi i rozdílné dobové okolnosti. Oprávněné připomínky ke Gandevovi Jana NECHUTOVÁ, „Gioacchino da Fiore ed i principi della riforma Boema: Considerazioni sulle origini dei fattori non ortodossi nel sistema del Maestro Mattia di Janov,“ *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity* 18, č. E14 (1969): 229–233. Ve shodě s Jáchymem zdůraznil rok 1200 jako důležitý, když stanovil, že velký Antikrist vstoupil do církve právě v roce 1200. O roku 1200 hovoří Janov dvakrát, srov. *Regulae*, I, s. 178–179 a III, s. 21–22. S odvoláním na Jáchyma uváděl rok 1200 také známý komentář na Apokalypsu Alexandra Minority. Zdůraznění roku 1200 je obsaženo v jáchymistickém proroctví Telesfora z Cosenzy z roku 1385, reagujícího na papežské schizma. Janovovy výklady byly místy obdobné jáchymistickým, avšak např. v interpretaci Antikrista dle dvanácté kapitoly Apokalypsy o rudém sedmihlavém drakovi, Janov chápal sedm hlav šelmy jako hříšnost rozprostírající se v křesťanství, nikoliv jako reprezentanty Antikrista v dějinách. V zasazení své doby do kontextu dějin spásy Janov spíše navazoval na pařížského kolegu Viléma ze St. Amour, jehož *De periculis* začlenil do třetího svazku svých *Pravidel*.

³⁵ Náznaky budoucí slávy či konkrétně „prvotiny Ducha“ předznamenávající následné celkové vylítlí viděl Janov již v činech pražského arcibiskupa Jana, kterého chválil za exkomunikace zjevných hříšníků, kteří jsou křesťany jen dle jména, srov. *Regulae*, V, 42: „Iam incepti istius propheticie adinplende et ipsius principia iam agitari inceperunt. Et quemadmodum gutte sequentis fluminis presage precurrentes et ad modum quedam gemmule ubertim e terra prorumpentes, mox ymbrem robustam presignant secuturam, ita primicias spiritus huius propheticie huius temporibus inplende reverendissimus pater in Christo Johannes archiepiscopus Pragensis ecclesie, ructuabat.“

³⁶ *Regulae*, III, s. 54–55: „...qui spiritu Jhesu habundant intellectum, sicut de hoc tempore scriptum est Danielis (Dan. XII. 10): Impie agent impii et non intelligent omnes inpii; docti autem intelligent, non quidem docti, qui secundum equivocacionem solum docti habentur in mundo nunc christiano, sed illi docti, quos spiritus sapiencie dei, que est Christus Jhesus crucifixus, qui est utilis, edocens veritatem (Joan. XVI. 13); qui solum et maxime proprie in christianis docti esse dicuntur, secundum quod scriptum est Jo. VI: Et erunt omnes docibiles dei, et I. Jo. II.: Et non habebitis, ut quis vos doceat, sed unccio docebit vobis de omnibus.“

Matěj z Janova ony zárodky *restitutio* spatřoval především ve službě kazatelů zápasících s Antikristem a též ve vysluhování eucharistie věřícím každého dne. Pátou kapitolu, nazvanou „De predicatoribus, qui revelant Antichristum“, zahájil tvrzením o přítomné době nacházející se ve slepotě a noci, která je proniknuta šelmami a národy Goga a Magoga. Tuto hlubokou noc ale přišly osvětit dva svícny, dva svědkové z 11. kapitoly Apokalypsy, které Janov identifikoval s Enochem a Eliášem.³⁷ Janov příchod Eliáše a Enocha chápal jako vylití jejich ducha a moci do kazatelů, kteří silou slova vše obnoví.³⁸ Jejich poslání se koncentrovalo na zápas s Antikristem, jehož chapadla zasahovala do celé společnosti.³⁹ Matěj z Janova tento intenzivní zápas kazatelů v příslibu nastávající novosti definoval jako protržení „ticha o Antikristu“, které i časově vymezil. V odvolání na proroka Daniela tvrdil, že ticho bylo započato v roce 1209 a trvalo až do roku 1350, který byl zároveň rokem protržení mlčení.⁴⁰ Kazatelé ono mlčení, „hlubokou noc“, osvětlí ohlašováním Antikristova vystoupení a Kristova příchodu.

Je otázkou, zda letopočet 1209, editovaný Kybalem z rukopisu při Janově odvolání na Dan 12,11, neodpovídal spíše roku 1290 označujícímu i jedno z přelomů Zachariášovy hole, ačkoli již v první knize Janov kladl masivní vstup do církve do doby kolem roku 1200.⁴¹ Doba trvání ticha měla odpovídat Danielovu pronásledování svatých o délce „na čas

³⁷ *Regulae*, III, s. 351–352.

³⁸ *Regulae*, III, s. 355: „Pro quo est diligencius pensandum illud, quod dominus Ihesus requisitus de adventu Helye, respondit, dicens (Matth. XVII. 11): Helyas quidem venturus est et restaurabit omnia. Putasne, quod ibi veritas notat ibidem personam illius Helye, qui fuit magister Helysei (II. Reg. 2) aut fortasse potius quemdam alium repletum spiritu Helye et proprietatibus eius? Enimvero ego puto ex sensu meo quod non Helyam veritas in verbo preassumpto intellexit, sed magis spiritum et virtutem Helye, ut prescribitur (Lucae I. 17), id est multitudinem sanctorum predicatorum et doctorum, per quos spiritus Helye habundans restaurabit omnia, et ad ipsorum prophetacionem spiritus de quatuor angulis veniens inspirabit ossa arida in campi latitudine dissipata.“

³⁹ *Regulae*, III, s. 14: „Dominus Ihesus inspirabit suos electos sacerdotes et predicores, replens eos spiritu Helye et Enoch, id est spiritu zeli et innocencie, spiritu fervoris et puritatis [...] semel movebit per eos celum et terram, et per eos occidet prefatum Antichristum, id est totam multitudinem Gog et Magog, qui usque modo castra sanctorum potenter ambientes, per auctoritatem et yppocrisim electos dei.“

⁴⁰ *Regulae*, III, s. 338: „Deinceps miro modo factum est silencium ultimum iam de adventu Christi et previo adventu Antichristi. Quod silencium iudicio meo incepit ab anno domini M.CC.IX. incarnationis domini Ihesu secundum propheciam Danielis, et duravit usque ad tempus annorum M.CCC.L.“; táž datace *Regulae*, III, s. 352–353.

⁴¹ Srov. *Regulae*, III, s. 353; *Regulae*, I, s. 168.

a časy a půl času“, běžně interpretovaných jako dvaatřicet měsíců či 1260 dnů, odpovídajících délce kázání dvou svědků z jedenácté kapitoly Apokalypsy (Dan 7, 25; Zj 11, 2–3).⁴² Rok 1350 byl každopádně počátkem obrody, neboť kazatelé začali otevřeně hovořit o Kristově příchodu, je- muž měl předcházet příchod Antikrista. Kdyby Janov chápal 42 měsíců jako roky, jejich završení by očekával v době dopisování *Pravidel*. Zavr- šení dějin nemělo nastat, dokud kazatelé naplnění Eliášovým duchem nebudou hlásat po celé zemi evangelium ukřižovaného Krista.⁴³

Do obnovy v Eliášově duchu Janov zahrnul i propukající zájem o časté přijímání eucharistie laiky.⁴⁴ Kristus oživil nové kazatele, kteří jako Eliáš a Enoch obnoví vše svým kazatelstvím, povstanou pravověr- ní služebníci každodenní eucharistie, kteří jako apokalyptičtí svědkové budou až do krajnosti ochotni sloužit.⁴⁵ Ve čtvrté knize *Regulae* Janov přímo tvrdí, že Antikrist bude častému přijímání zabraňovat.⁴⁶ Ty, kteří od častého přijímání odrazovali, nazval apoštoly mystického Antikrista.⁴⁷ Zabraňování v přístupu k eucharistii mělo být jednou z částí naplnění příchodu ohavnosti spuštění na svaté místo. Zde sice Janov nespecifiko-

⁴² *Regulae*, III, s. 42: „Silencium a Christi Jhesu ewangelio per tempus et tempora et dimidium temporis [...] illud tempus pessimi Antichristi.“

⁴³ *Regulae*, III, s. 353.

⁴⁴ Vlastimil KYBAL, *M. Matěj z Janova: Jeho spisy, život a učení*, Brno: L. Marek, 2000², s. 292–294; František Michálek BARTOŠ, „Matěj z Janova a kalich,“ *Theologická příloha KR* 20 (1953): 23–25; týž, *Husitstvo a cizina*, Praha: Čin, 1931, s. 61–63; Ondřej PETRŮ, *M. Matěj z Janova o častém svatém přijímání*, Olomouc: Krystal, 1946. Ke zdůraznění eucharistie v Matějově díle srov. Helena KRMÍČKOVÁ, *Studie a texty k počátkům kalicha v Čechách*, Brno: Masarykova Univerzita v Brně, 1997, s. 89–119; Jana NECHUTOVÁ, „Matěj z Janova: znovu objeven biblický princip?,“ in *Acta Reformationem Bohemicam Illustrantia V – Miscellanea*, ed. O. Halama, Praha: Evangelická teologická fakulta UK v Praze, 2004, s. 13–14; pro velmi přehledný vývoj eucharistické tradice až po současníky Bitterfelda srov. JINDŘICH Z BITTERFELDU, *Eucharistické traktáty*, ed. P. Černuška, Brno: L. Marek, 2006, s. 12–42.

⁴⁵ *Regulae*, I, s. 100–101: „Sed iam notorie videtur, quod spiritus devocionis et fervor caritatis ad Christum crucifixum in plebis revirescit et resurgit verbo predicatorum et spiritu Jhesu in eis operante. Igitur eciam crebram communionem in populo iterum necesse est suscitari, sicut scribitur Mt. XXIII: Ubicumque fuerit corpus, ibi congregabuntur et aquile. Et tunc Sodoma redibit in antiquam dignitatem, omegaque revolabit ad alfa et Helias veniet et restaurabit omnia. Et tunc omnis Israhel salvus fiet. Illi eciam orthodoxi homines, qui sunt servitores plebis Christi et cottidiane communionis sacramenti, quia sunt et fuerunt in petra veritatis stabiliti [...] ipsi testes horum omnium fideles usque ad mortem persisterunt, consilium suum et dicta post se relinquentes.“

⁴⁶ Z mnoha míst srov. např. *Regulae*, V, s. 7, 13–19, 284, 373.

⁴⁷ *Regulae*, V, s. 203–204, 258.

val letopočet, leč dle předchozích knih lze uvažovat o roku 1290, nebo 1200. Tyto roky totiž Janov zahrnul do období ticha o Antikristovi nebo času zlomení první hole dle Zachariášova textu, které přerušili kazatelé Eliášova ducha.⁴⁸ Jestliže v prvotní církvi bylo časté přijímání běžné, pak v těchto posledních časech, kdy i samotnou církví prostoupili služebníci Antikrista, nabývala posila Kristovým tělem na důležitosti.⁴⁹

4. JAN HUS

Širokou působnost odvěkého protivníka v samotné církvi zahlížel i Jan Hus, který již v roce 1401 pronesl výrok, že v římské církvi „Antikrist pevně zapustil nohu, již nesnadno jest hnouti“.⁵⁰ Problematice působení Antikrista a s ním očekávaného brzkého konce dějin se Hus ve svých spisech několikrát věnoval a je možné konstatovat, že svou vlastní dobu vnímal jako blízkou naplnění.⁵¹ Pravděpodobně v liniích vytyče-

⁴⁸ *Regulae*, V, s. 158: „Quare autem hec omnia in populo christiano moderno, vel unde, nisi ex eo, quod ceci duces, imprudentes et infideles servi (Matth. XV. 14; XXV. 26), pseudochristi et pseudoprophete, ministri, que sua sunt, querentes (Philipp. II. 21), et que Christi sunt, negligentes, iuge dei sacrificium a populo christiano communiter abstulerunt (Daniel XII. 11), vel non dando sacramentum altaris requirentibus, vel non poscentes non invitando, vel ne sepe poscant aut cottidie, dissuadendo, deterrendo et prohibendo, infelices Gog et Magog (Apoc. XX. 7) obtecti ac obstricti sua infausta ignorancia et cecitate timoreque, ubi nullus est timor, trepidantes (Psalm. LII. 6).“

⁴⁹ *Regulae*, V, 205–206: „...in primitiva ecclesia sancti cottidie corpus Christi manducabant, quando fervebat caritas et devocio ex recencia Christi passionis et propter mortem sanctorum improvisam ob fidem Jhesu Christi, tamen in presenti tempore [...], nunc in istis diebus malis omnino licitum est sanctis plebeis communicare Christi corpori in novissima ecclesia, sicut hunc licuit in primitiva, sed insuper nunc magis necessarium est et utile quam tunc, et pro eo, quod per hoc esset nunc renovata in christianis memoria passionis Christi iam pene mortua a corde hominum, et pro eo, quod nunc est mors christianorum communiter vilior et peior quam tunc et eque incerta quemadmodum tunc, ergo magis necesse est munitos esse semper et paratos contra ipsam.“

⁵⁰ Jan SEDLÁK, *M. Jan Hus*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1996², s. 103.

⁵¹ K tématu Husova eschatologického prožívání srov. Ernst WADSTEIN, *Die eschatologische Ideengruppe: Antichrist – Weltsabbat – Weltende und Weltgericht in den Hauptmomenten ihrer christlich-mittelalterlichen Gesamtentwicklung*, Berlin: O. R. Reisland, 1896, s. 110–111; Karel CHYTIL, *Antikrist v naukách a umění středověku a husitské obrazné antithese*, Praha: Nákladem české akademie věd pro vědy, slovesnost a umění, 1918, s. 131–135; Vlastimil KYBAL, *M. Jan Hus: Život a učení*, díl II/3, Praha: Jan Laichter, 1931, s. 297–321; Amadeo MOLNÁR, „Endzeit und Reformation,“ *Heidelberger Jahrbücher* 9 (1965): 73–80;

ných Matějem z Janova sdílel ideu Antikristovy mnohohvrstevné účasti v jednotlivých částech církve. Konkrétní kalkulaci podobnou Janovovi nebo Milíčovi však u betlémského mistra nenacházíme.

O jisté Husově vnímavosti vůči některým dějinně teologickým výpočtům s konkretizací antikristovských sil však lze přece jen něco říci. Nepřímo to naznačuje zpráva Jakuba z Noviciu, který byl vyslancem francouzského krále Karla VI. v Čechách a na počátku července 1408 přesvědčoval českého panovníka, aby Čechy zaujaly neutrální postoj v otázce stávajících dvou papežských kandidátů. Při té příležitosti pozvali čeští mistři Jakuba k hostině, během níž došlo k živé diskusi mezi francouzským učencem a pražskými mistry, do jejichž počtu patřili také „Hus et alii Wiclefistae“. Debata byla natolik zajímavá, že ji Jakub ihned po jejím skončení sepsal. Kromě jiného si též poznamenal, že Hus a jeho druhové tvrdili, že nynější církev kněží je dle 20. kapitoly Apokalypsy církví satanovou, jež je již 408 let na světě.⁵² To by znamenalo, že čeští diskutující chápali rok 1000 po Kristu jako rok propuštění Satana, o němž hovoří Apokalypsa.

Ještě výmluvnější je v tomto směru jedno z kostnických obvinění, podle něhož měl Hus říci při kázání v lidovém jazyce:

Hle naplnilo se proroctví, jež předpověděl Jakub z Therama, že v roce 1409 povstane jeden, který bude pronásledovat evangelium, epištoly a víru Kristovu.⁵³

je třeba uvést, že Molnár Husovu apokalyptiku nekladl jako centrální místo jeho učení. Dále srov. Jana NECHUTOVÁ, „Hus a eschatologie“, *SPFFBU* 17, č. E13 (1968): 179–188. K ukázkám Husových projevů vyjadřujících aktuální eschatologický náboj a Antikristovo vystoupení srov. František J. HOLEČEK, „Ministri dei possunt in dampnationem perpetuam papam male viventem detrudere... (Hus a problém Antikrista),“ in Miloš DRDA – František J. HOLEČEK – Zdeněk VYBÍRAL (ed.), *Jan Hus na přelomu tisíciletí: mezinárodní rozprava o českém reformátoru 15. století a o jeho recepci na prahu třetího milénia*, Papežská lateránská univerzita Řím, 15. – 18. 12. 1999, Tábor: Husitské muzeum v Táboře, 2001, s. 219–245. Dále srov. Ivana DOLEJŠOVÁ, „Eschatological Elements in Jan Hus's Ecclesiology and their Implications for a Later Development of the Church in Bohemia,“ in *Verbogener Gott – verbogene Kirche? Die kenotische Theologie und ekklesiologischen Implikationen*, ed. J. Brosseder – K. Ahlstrand, Stuttgart: W. Kohlhammer, 2001, s. 138–155; též, „Eschatological Elements in Hus's Understanding of Orthopraxis,“ in *The Bohemian Reformation and religious Practice* 4, ed. Z. V. David – D. R. Holeton, Praha: Akademie věd České republiky, 2002, s. 127–141.

⁵² Jan SEDLÁK, „Teologická rozepře Jakuba z Noviciu s Husity v Praze roku 1408,“ in *Miscellanea hussitica Ioannis Sedláka*, ed. J. V. Polc – S. Přibyl, Praha: Karolinum, 1996, s. 91.

⁵³ SEDLÁK, *Mistr Jan*, s. 342.

V dnes již nedochovaném Palladiniho spise obsahujícím výklad Nabuchodonosorovy sochy, o němž máme představu díky žalobě Scrivaniho z Piacenzy k papeži, teramský prorok na základě Danielových hodnot 1290 a 1335 dospěl k dataci Kristova druhého příchodu v letech 1409–1410.⁵⁴ Palladini ohlašoval, že k pádu císařství dojde po pětadesáti letech trvání v Českém království, tedy od korunovace Karla IV. v roce 1346. Schizma mělo být ukončeno v roce 1411, po němž Kristus zahájí své království.⁵⁵ Husova slova o Palladinim jsou zajímavá zejména z toho důvodu, že je měl pronést v kázání v Betlémské kapli z 25. června 1410, tedy v bouřlivé atmosféře po spálení Wiclifových knih nařízeném arcibiskupem Zbyňkem a Husově apelaci k papežskému soudu, jímž se otevřel jeho proces u kurie.⁵⁶

Počínaje tímto obdobím pak byly Husovy apokalyptické a eschatologické výpovědi ve srovnání s předchozími léty mnohem explicitnější, neboť se v nich odrážela komplikovaná rozhodnutí například v souvislosti s odpustkovou aférou, rozchodem s někdejšími přáteli, vyhlášením klatby, odvoláním se ke Kristu, odchodem na venkov nebo uvězněním v Kostnici. Tyto a další okamžiky bezpochyby silně poznamenaly Husovy formulace o povaze probíhajícího času.

Z četných Husových výpovědí o blízkosti naplnění času je pro ilustraci vhodné uvést alespoň několik takových projevů. V listě anglické-

⁵⁴ Srov. Roberto RUSCONI, *L'attesa della fine: Crisi della società, profezia ed Apocalisse in Italia al tempo del grande scisma d'Occidente (1378–1417)*, Roma: Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, 1979, s. 123.

⁵⁵ Srov. RUSCONI, *L'attesa*, s. 124–125.

⁵⁶ K popisu událostí srov. František Michálek BARTOŠ, *Čechy v době Husově 1378–1415*, díl II.6, Praha: J. Laichter, 1947, s. 328–332; František ŠMAHEL, *Husitská revoluce: Kořeny české reformace*, díl II, Praha: Karolinum, 1996, s. 239–241. Pokud jde o naplnění proroctví Palladiniho, oním pronásledovatelem měl Hus mínit papeže Alexandra V., který dal spálit Viklefovy knihy. Hus na předložený žalobní článek odpověděl, že je to formálně správné, ale že to řekl jinak a že ani Alexandr V. nenařídil bulou spálit Viklefovy knihy, srov. *Documenta mag. Joannis Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam et controversias de religione in Bohemia annis 1403–1418 motas illustrantia quae partim adhuc inedita, partim mendose vulgata, nunc ex ipsis fontibus hausta*, ed. F. Palacký, Praha: Tempský, 1869, s. 233. Jan Sedlák považoval zmínku o naplnění proroctví Jakuba z Terama za věrohodnou, srov. SEDLÁK, *Mistr Jan*, s. 176–177. Václav Novotný ale konstatoval, že „kázání není dnes známo, leda z vytržených citátů, jež ke kurii poslal Zbyňěk a o nichž víme z procesu reprodukováného Colonnou, a z některých zmínek v žalobních artikulech Michala de Causis, Pražských Depositiones a Kostnických žalob“ a vyslovil konstatování, že snad Hus zmínku připojil, srov. Václav NOVOTNÝ, *M. Jan Hus: Život a učení*, díl I/1, Praha: J. Laichter, 1919, s. 408, pozn. 2.

mu lolardovi Richardu Wychovi z března 1411 Hus pojmenovával protivníka:

A proto povstal Satan, že se již pohnul ocas samého Behemota, a zbývá, aby Pán Ježíš Kristus potřel hlavu jeho. Ejhle hlavy jeho jsem se lehce dotkl, a otevřel tlamu svou, aby pohltil mne a spolu bratří mé.⁵⁷

Ve spise *Postilla adumbrata* pravděpodobně z roku 1412 interpretoval Matoušova slova ze sedmé kapitoly „Střeste se falešných proroků, kteří k vám přicházejí v ovčím rouchu, ale uvnitř jsou to draví vlci“ (Mt 7,15). V krátké expozici ohlásil, že nastal čas, kdy „povstali falešní proroci, kteří vystupují jako apoštolové Krista a svádějí mnohé“. Vyzval k rozlišení, jakého původu jsou ti, kteří vyhlašují odpustky na podporu války proti Ladislavovi.⁵⁸

Husova konkretizace Antikrista, která dosahovala na nejvyšší stupně v církvi, je patrně nejsystematičtěji propracovaná ve spise *De ecclesia*. Ve třinácté kapitole identifikoval papeže žijícího nehodně s Antikristem, s ohavností spuštění, jak ji prorokoval Daniel, a se Synem zatracení z listu Soluňanům, jehož vystoupení je nutnou součástí události před druhým Kristovým příchodem.⁵⁹ V šestnácté kapitole betlémský kazatel přirovnal obludnou šelmu a ohavnost spuštění k figuře nehodného pastýře ze Zach 11,15, o níž se zmiňoval již Matěj z Janova. Hus neinterpretoval zlomení holí, ani nepřikročil ke stanovení datace. V jeho současnosti byl tento poslední protivník již přítomen, a proto Hus upozorňoval věřící, aby se měli na pozoru.⁶⁰

V roce 1413 vyslovil Hus v kázání z druhé neděle adventní slova, že stávající čas je časem utrpení a pohrom, které prorokoval Kristus, když hovořil o znameních předcházejících jeho druhému příchodu:

⁵⁷ *Sto listů M. Jana Husi [=Sto listů]*, ed. B. Ryba, Praha: J. Laichter, 1949, s. 42. K této Husově pasáži srov. CERMANOVÁ, *Čechy*, s. 56–57.

⁵⁸ *Postilla adumbrata*, in *Magistri Ioannis Hus Opera omnia*, díl I, ed. A. Molnár, Praha: Academia, 1975, s. 346–347.

⁵⁹ *Mistr Jan Hus, O církví*, ed. F. M. Dobiáš – A. Molnár, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965, s. 107. Latinský text *M. Jan Hus, Tractatus de Ecclesia [=De Ecclesia]*, ed. S. Harrison Thomson, Praha: Komenského evangelická bohoslovecká fakulta, 1958, s. 103–104.

⁶⁰ *O církví*, s. 137. Latinský text *De Ecclesia*, s. 141–142.

A jistě běh nynějšího času dává věrným rozum toho svatého evangelia o znameních soudného dne, aby běh světa pozorující, slova svého Spasitele vážili, a rozumějíce, pilně se připravili proti chytrosti Antikristové; neboť po znameních těch nezmešká se příchod syna Božího.⁶¹

Když se chystal na odjezd do Kostnice, připravoval si proslov zamýšlený k prezentaci na koncilu nazvaný *Sermo de pace*. V poutavých pasážích bohatých na eschatologické a apokalyptické výrazivo formuloval nutnost reformy církve ve vztahu k přítomné době, vyznačující se blízkostí eschatologickému naplnění. V poselství chtěl shromážděným představitelům církve i světské moci sdělit: „Přiblížil se král pýchy a stydno jest říci, že šiky kněží jsou v pohotovosti k jeho službám.“⁶² A Janovi z Chlumu 23. června 1415 psal:

Ó svatý Bože, jak široko rozprostírá svou moc a krutost Antikrist! Ale doufám, že bude jeho moc ukrácena, a více, že bude obnažena ničemnost jeho u věrného lidu [...]. A nechť si zuří Antikrist jak chce, neodolá proti Kristovi, který ho zabije dechem svých úst, jak praví apoštol.⁶³

O den později pak s vědomím, že svůj zápas ponese až do krajnosti kacířské hranice, napsal přátelům v Čechách list, kde koncilní shromáždění v Kostnici označoval slovy:

Jistě, již se zlost a ohavnost i hanba Antikristova oznámila, na papeži i na jiných v sboru. Již věrné slůhy Boží mohou znamenati z řeči svého Spasitele, co jest mienil říka: „Když užijete ohavnost na místě na zpusilém, jenž jest prorokoval prorok Daniel.“⁶⁴

Husovo očekávání brzké transformace řádu světa koresponduje s tvrzením, které jsme uvedli na počátku tohoto příspěvku, totiž že již brzy po tragické smrti označovali Husa jeho současníci jako druhého Eliáše. Můžeme však to, jak Husa vnímali jeho druhové, vztáhnout také na jeho sebepojetí? Například dle pozdějšího vzoru Komenského, jenž své poslední roky zápasil s přesvědčením, že je slíbeným Eliášem, který má světovou všenápravou připravit půdu pro druhý příchod Kristův

⁶¹ Mistr Jana Husi sebrané spisy, díl VI, ed. V. Flajšhans, Praha: Nákladem Jos. R. Vilímka, 1920, s. 16–18.

⁶² Mistr Jan Hus, *Sermo de Pace – Řeč o míru*, ed. F. M. Dobiáš, Praha: Kalich, 1963, s. 54.

⁶³ *Sto listů*, s. 218.

⁶⁴ *Sto listů*, s. 224.

na svět? Vztažení takového vzorce na Husovu životní dráhu je metodologicky těžko obhajitelné tím spíše, že Hus sám o sobě jako o druhém Eliášovi nikde nemluvil a klasickým biblickým pasážím o Enochovi a Eliášovi pozornost příliš nevěnoval.⁶⁵

Nicméně Hus ve svých spisech a listech často zdůrazňoval obhajobu svobody kázání i vzdor vůči zákazu vykonávat kazatelskou službu. Stejně tak zdůrazňoval vytrvalost v přesvědčení a neústupnost navzdory hrozbám, což jsou charakteristiky odpovídající tomu, jak měli vyhlížet Eliášovi vyslanci.⁶⁶ Nepřekvapuje proto jeho prohlášení v napjaté atmosféře spálení Viklefových knih, kdy kolem 1. července 1410 jistému šlechtici apokalyptickou terminologií napsal:

Ale zdaž se toho zaleknu, abych smlčel pravdu evangelia? Jistě nikoli, vždyť oni jsou protivníci evangelia Ježíše Krista, když je chtějí spoutati, aby se svobodně nekázalo, jak přece přikázal Pán nejlaskavější. Věru preláti nyní oblékli ducha pohanů a farizejů, zakázavše v kaplích a na jiných místech náležitých kázání evangelia.⁶⁷

Tuto pevnost postoje Hus otevřeně projevil 25. června na kazatelně v Betlémě, když ke shromážděnému davu posluchačů prohlásil:

Hle, odvolal jsem se proti arcibiskupovu rozkazu a v této chvíli se odvolávám, chcete se mne přidržeti?⁶⁸

Během již zmíněné vzájemné korespondence s anglickým lolardem Richardem Wychem mistr Jan v březnu 1411 nejen dokazoval, že své kazatelství chápe jako zápas s apokalyptickým drakem, ale že se cítí být k tomuto zápasu a k záchraně bližních povolán:

⁶⁵ Srov. *Výklad písníček Šalomúnových*, in *Magistri Ioannis Hus, Drobné spisy české, Opera omnia*, díl IV, ed. A. Molnár, Praha: Academia, 1985, s. 111, kde je pouze krátké vyvození k Mal 4,2, že Enoch a Eliáš na konci světa přivedou k pravé víře židy a nevěřící; srov. též kázání z 24. června 1411 in *M. Io. Hus, Sermones in capella Bethlehem*, ed. Václav Flajšhans, Praha: Nákladem Královské české společnosti nauk, 1941, s. 222, kde Hus učinil pouze stručnou exegezi Lk 3,4, že Jan Křtitel připravil Kristu cestu v horlivosti Eliáše.

⁶⁶ K podpoře Husa, aby neodvolal, srov. Jiří KEJŘ, *Z počátků české reformace*, Brno: L. Marek, 1996, s. 18.

⁶⁷ *Sto listů Mistra Jana Husi*, č. 7, s. 34; latinský text *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, č. 18, s. 70.

⁶⁸ *Documenta*, č. 28, s. 405.

A proto povstal Satan, že se již pohnul ocas samého Behemota, a zbývá, aby Pán Ježíš Kristus ‚potřel hlavu‘ jeho. Ejhle hlavy jeho jsem se lehce dotkl, a otevřel tlamu svou, aby pohltil mne a spolu bratří mé [...] ale doma se neodvažuje dotknouti mého temene. Neboť ještě ‚nepřišla hodina‘, protože skrze mne a mé bratry ještě nevyrvál z jeho tlamy Pán ty, které předem vyvolil k životu ve slávě. A pro ně dá statečnost hlasatelům evangelia, aby samotného Behemota soužili aspoň na ocase, dokud by nebyla úplně potřena hlava jeho se všemi údy.⁶⁹

Popis svědků v 11. kapitole Apokalypsy hovoří o jejich moci uzavřít nebe či bít zemi různými ranami. Obdobné pojetí svého poslání, kdy je přímo Bohem vyvolen k maření Antikristových činů, zmínil Hus v listu Pražanům z listopadu 1412:

Avšak přejí si žítí pro ty, kteří trpí násilí a potřebují kázání slova Božího, aby tak byla odkryta zloba Antikristova, jak by jí mohli uniknouti zbožní lidé. Proto jinde káží a jiným jako kněz posluhují věda, že se ve mně naplňuje vůle Boží, ať odvracím smrt nebo nemoc, působenou Antikristem.⁷⁰

V listu Křišťanovi z Prachatic z konce roku 1412 poskytl několik podstatných zmínek tohoto zaměření, kdy poukázal na protivníka a zdůraznil nutnost vlastního kazatelského působení v zápase s odvěkým nepřitelem. V závěrečné fázi dopisu Hus rektora a jeho spolubydlící pozбудil:

Abyste byli připraveni k boji, protože zprvu začaly přede hry Antikristovy a po nich již bude následovati bitva. A je třeba, aby hus hnula křídly proti křídlům Vehemota a proti ocasu, který vždy přikrývá ohavnost šelmy Antikristovy. Kdo jest ocas, ukazuje Prorok řka: prorok učící lži, toť jest ocas, a vážený stařec, toť jest hlava; a utne Pán hlavu i ocas, to jest papeže i jeho proroky, mistry, doktory a právníky, kteří falešným jménem svatosti přikrývají ohavnost šelmy [...]. Běda mi tedy, nebudu-li proti této ohavnosti kázati, nebudu-li pro ni plakati a o ní psáti.⁷¹

Vědomí své povolání k maření Antikristových činů kráčelo u Husa ruku v ruce s možností zaplatit za tento boj i vlastním životem, což s největší pravděpodobností promýšlel ještě před zlomovým rokem

⁶⁹ *Sto listů Mistra Jana Husi*, č. 10, s. 42; latinský text *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, č. 24, s. 84–85.

⁷⁰ *Sto listů Mistra Jana Husi*, č. 25, s. 94; latinský text *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, č. 49, s. 150–151.

⁷¹ *Sto listů Mistra Jana Husi*, č. 27, s. 98–99; latinský text *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, č. 52, s. 154.

1410.⁷² Obdoba Husova postoje z listu papeži Janu XXIII. z 1. září 1411: „při neústupnosti dát se napravit i plamenem ohně“, je zaznamenaná na dalších místech jeho listů a spisů.⁷³ Ochota vytrvat až do krajnosti narůstala tváří v tvář zakoušené realitě, opírala se o biblické vzory. Posilovali ji také přátelé Jan z Chlumu, Petr z Mladoňovic a Jan Kardinál z Rejnštejna. Snad se dá být vhodné uzavřít tuto expozici Husovým výrokem, který pronesl ke svým přátelům v říjnu 1414 před odjezdem do Kostnice:

A jest-li k jeho chvále a k našemu prospěchu má smrt, ať jí ráčí dáti setrvanie a aby mě ráčil ostříeci od poskvrnění. A jest-li k jeho chvále a k našemu prospěchu má smrt, ať jí ráčí mi dáti bez strachu zlého podstúpiti; pakli jest k našemu dobrému neb lepšímu, aby mě vám ráčil navrátiti, i tam i zase veda, bez poskvrny, abychom ještě spolu v jeho zákoně sě poučili a Antikristových sietí něco porušili.⁷⁴

ZÁVĚR

Ve sledovaných výpovědích Coly di Rienzo, Milíče z Kroměříže a Matěje z Janova jsme se vedle jejich vnímání přítomnosti v perspektivě brzkého skonání věků zaměřili na pojetí osob povolanych zápasit se silami zla ve prospěch obnovy, což vše zmínění autoři čerpali z interpretační linie o příchodu druhého Eliáše. Je zřejmé, že každý z uvedených autorů předložil odlišný model osob povolanych zápasit s Antikristem. Zatímco Cola, usilující přesvědčit Karla ke korunovační jízdě do Říma, zdůrazňoval ve vztahu k povolnému vyslanci v Eliášově duchu cha-

⁷² Srov. k tomu studii Dušan COUFAL, „Neznámý postoj Jana Husa k mučednictví v jeho *Enarratio Psalmorum* (cca 1405–1407): Na cestě do kruhu zemských svatých,“ *Časopis Matice moravské* 129 (2010): 241–257. K Husově ochotě k mučednictví srov. dále Amadeo MOLNÁR, „Husovo místo v evropské reformaci,“ *Československý časopis historický* 14 (1966): 5; Pavel SOUKUP, „Dvoji ideál křesťanského rytíře v husitském období,“ *Český časopis historický* 99 (2001): 9; Jiří KEJŘ, *Jan Hus známý i neznámý*, Praha: Karolinum, 2009, s. 104–106.

⁷³ *Sto listů Mistra Jana Husi*, č. 46, s. 148; latinský text M. *Jana Husi korespondence a dokumenty*, č. 87, s. 208.

⁷⁴ *Sto listů M. Jana Husi*, č. 14, s. 56; latinský text M. *Jana Husi korespondence a dokumenty*, č. 31, s. 98. Dále srov. *Knížky proti knězi kuchmistrovi*, ed. A. Molnár, in *Magistri Iohannis Hus Opera omnia*, díl IV, Praha: Academia, 1985, s. 322: „A dá-li pán Ježíš smrt trpěti, buď jeho svatá chvála. I co lepšího zde, než pro jeho zákon dobrotivě smrt trpěti“, srov. dále *Česká nedělní postila*, ed. J. Daňhelka, in *Magistri Iohannis Hus Opera omnia*, díl II, Praha: Academia, 1993, s. 166: „...jehož svaté milosti poručil jsem svú při, aby ji dokonal, jak ráčí, buď to i mým od lidí potupením i smrtí, a od své pravdy, aby mi nedal odpadnutí.“

rakteristiky vztahující se k panovnické reprezentaci, Milíč z Kroměříže i Matěj z Janova obdobnou apokalyptickou typologií („kazatelé v duchu Eliáše“ – „chudí a sklíčení v duchu“ – „kazatelé prolamující ticho o Antikristu“) spíše reagovali na podněty pramenící ze života soudobé církve, čemuž také odpovídaly odlišné akcenty v pojetích osob povoláných k zápolení se silami Antikrista.

Jan Hus, podobně jako Cola, Milíč i Janov, prožíval svoji přítomnost v rytmu eschatologických znamení a své vystoupení i zakoušenou realitu pravděpodobně též reflektoval dle soudobých proroctví. U Husa není možné doložit jeho učení o vyvolených kazatelích jako u chronologicky předcházejících autorů. Eschatologické výpovědi v jeho spisech ovšem přivádějí k závěru, že tomuto eschatologickému prožívání odpovídal i Husův důraz na jeho vlastní kazatelské poslání, které považoval právě v době plné znamení konce za neodmyslitelný prostředek v boji s úhlavním nepřítelem, který uskutečňoval navzdory příkazům církevní autority a který byl ochoten vést až do tragického konce. Tak do značné míry umožnil následovníkům, aby jeho život vnímali a interpretovali v kategoriích myšlenkové linie o druhém Eliášovi, potažmo o dvou svědčích z 11. kapitoly Zjevení.

Servants of the Word at the Time of Signs of the End

Keywords: Medieval Apocalypticism and Eschatology; Prophecy; Preaching; Preachers "in spiritu Enoch et Helie"; the Antichrist; the End of the World; Martyrdom; Jan Milíč of Kroměříž; Matthew of Janow; Jan Hus

Abstract: The paper analyses apocalyptic eschatological manifestations in the writings of Jan Milíč of Kroměříž, Matthew of Janow, and Jan Hus with regard to their emphasis on the role of preachers and persons working toward renewal at a time full of the activity of the Antichrist before the end of the world. As concerns Milíč and Janow, it also focuses on their elaboration of the medieval exegetic concept of preachers "in spiritu Enoch et Helie", and as concerns Hus, it follows the line of preceding authors and analyses his concept of preaching as such and resistance to ecclesiastical authority.

Mgr. Vít Hlinka, Th.D.
Katedra církevních dějin
a dějin křesťanského umění
CMTF UP
Univerzitní 22
711 11 Olomouc
hlinkacmtf@seznam.cz